

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. ВЕРХОВИНЦЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статті аналізується педагогічна спадщина В. Верховинця з точки зору впливу на формування та розвиток особистості дитини та можливості застосування українського дитячого музичного фольклору в організації музично-дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Ключові слова: дитяча творчість, дитячий фольклор, музична гра, естетичне виховання, дозвілля, дозвіллева діяльність, музично-дозвіллева діяльність.

Одним із стратегічних напрямків реформування освіти в Україні на початку XXI століття є формування всебічно розвинутої творчої дитячої особистості, яку характеризуватиме фізичне, психічне та моральне здоров'я. Це вимагає від сучасних педагогів переосмислення свого ставлення до дитини як об'єкту виховання та навчання, її потреб, прагнень, бажань: впроваджуючи та застосовуючи новітні технології навчання та виховання, педагоги не мають обходити питання буття дитячої душі, вони повинні приділяти увагу емоціям і почуттям, які переживає дитина, формувати в неї радість пізнання та відчуття задоволення як від процесу навчання, так і від творчої діяльності у години дозвілля.

Протягом довгого часу дозвілля не було представлено як цілісний об'єкт аналізу й часто трактувалося та розумілося як відпочинок, розвага, задоволення, гра, вільний час. Незважаючи на те, що спеціалісти нараховують більш ніж 600 форм та видів дозвіллевої діяльності, переважають здебільшого визначені стандарти, стереотипи дозвіллевих занять, дозвіллевої поведінки.

Тим часом ще за часів Аристотеля, дозвілля виступало ціллію і суттю людського щастя, при цьому воно мислилося не як порожнє проведення вільного часу, а як умова і форма вищого виду діяльності, виходячи з потреби душі, духовного розвитку й обумовленої ними діяльності. Безперечно, вільний час існував протягом усього суспільного розвитку і відображав його соціально-економічний та культурний рівні.

Проповідуючи ідею, що "людина – міра всіх речей", антична цивілізація продемонструвала подальшим поколінням, яких вершин може досягти людина в мистецтві, знанні, і, найголовніше, – в самопізнанні й самовдосконаленні у час дозвілля.

Аналіз цінностей античного дозвілля відображає процес виникнення певних форм організації дозвілля (від масових і групових до індивідуальних), а також показує пряму залежність форм і, особливо, змісту дозвілля від конкретної соціокультурної ситуації. Таким чином ще у філософських концепціях дозвілля та дозвіллевої діяльності Аристотеля, Платона та інших античних мислителів були визначені сутність, цілі, задачі, засоби й ступінь значущості дозвіллевої діяльності для особистості та суспільства, як невідмінна умова саморозвитку і самопізнання особистості.

Серед ефективних засобів організації дозвіллевої та культурно-дозвіллевої діяльності молодших школярів, вітчизняні науковці виокремлюють українську народну пісню, яка має надзвичайний вплив на дитину: передбачає роботу самопізнання та самоідентифікації, розвиток особистісних якостей тощо. У першу чергу це стосується дитячого фольклору, який знаходиться біля витоків усієї людської культури.

Слід зазначити, що в історії вітчизняної музичної педагогіки вже були спроби залучити виховний потенціал українського дитячого фольклору та народної пісні до практики музичного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, їх культурно-дозвіллевої та зокрема музично-дозвіллевої діяльності. Пошуки вітчизняної музично-естетичної теорії та практики першої половини ХХ століття пов'язані з іменами українських композиторів, етнографів, педагогів М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, С. Людкевича, Б. Яворського, В. Верховинця, С. Русової та ін., які інтенсивно працювали на ниві музичної освіти дітей та молоді, закладали підвалини нової системи естетичного виховання, національної школи й культури.

Особливу цікавість у цьому напрямку становить система музично-ритмічного виховання В. Верховинця, який у 20-30-ті роки ХХ століття знайшов у дитячому музично-ігровому фольклорі міцний фундамент творчого розвитку дітей.

Наразі, коли відбувається суттєва переоцінка значення дозвілля як соціально-культурної категорії та відродження інтересу до національних музично-виховних традицій, педагогічний досвід В. Верховинця, який добре знав український пісенно-танцювальний фольклор, глибоко усвідомлював виховний потенціал дитячої творчості, може бути застосований у розробці сучасних підходів, форм, видів та засобів дитячої музично-дозвіллевої діяльності.

Метою статті є вивчення педагогічної спадщини В. Верховинця, його розуміння психотерапевтичного впливу дитячого фольклору та визначення можливостей використання дитячих ігор, пісень і танців у практиці організації музично-дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Вплив фольклору на формування особистості дитини вивчався педагогами та психологами на протязі багатьох десятиріч. У вітчизняній психолого-педагогічній науці останніх років з'являються розвідки, у яких висвітлюються загальні тенденції історії розвитку української музичної освіти, розкривається прогресивне значення й актуальність педагогічної спадщини українських музикантів-педагогів у справі закладання теоретичних та практичних підвалин естетичного виховання (О. Михайличенко, О. Овчарук).

У той же час з'являється багато досліджень у галузі арт-терапії та арт-педагогіки: наукові розвідки О. Деркач у галузі казкотерапії та музикотерапії, присвячені впровадженню їх елементів в навчальний та

виховний процес початкової школи; навчальний посібник з естетотерапії О. Федій, в якому репрезентується оригінальна концепція естетотерапевтичного впливу на дитину у вимірах педагогічної філософії гуманізму для студентів педагогічних спеціальностей; розробки російських арт-терапевтів Л. Лебедевої, В. Нікітіна та ін.

Окремо ж педагогічна спадщина В. Верховинця не вивчалася, тим більше в контексті засобів організації та проведення дитячого музичного дозвілля. В. Верховинець працював разом з вітчизняними педагогами, психологами, митцями (Ц. Балталон, Г. Ващенко, С. Русова, К. Стеценко, М. Леонтович та ін.), які наполягали на необхідності всезагального естетичного виховання дітей з раннього віку за допомогою різних засобів мистецтва та літератури, оточення, створення сприятливих умов для розвитку мистецьких здібностей не лише талановитих, а й необдарованих дітей.

Найважливішим досягненням музично-педагогічної діяльності В. Верховинця було створення власної методики музичного розвитку дітей на основі синтезування музики, хореографічної лексики українського народного танцю, дитячих ігор та театралізованих пісень. Поклавши в основу дитячу ігрову діяльність, він наголошував, що дітей необхідно не тільки ознайомлювати з творами мистецтва, а й безпосередньо залучати до активної діяльності в різних його видах. На той час ця методика естетичного виховання була однією з найцікавіших. "Він умів органічно пов'язати пісню з рухом. Поєднати спів великого хору з танцем. Ідея комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва остаточно утвердилася у створеній В. Верховинцем новій синтетичній жанровій формі – театралізованій пісні" [2, с. 42].

Завдяки синтезу мистецтв (музичного, хореографічного, драматичного й поетичного) ігри В. Верховинця сприяли розвитку естетичних смаків, почуттів, здібностей дитини. Висуваючи ідею комплексної дії різних видів мистецтва на естетичний розвиток дітей, В. Верховинець як педагог-методист мав однодумців, серед яких зокрема були М. Драгоманов, М. Леонтович, С. Русова, Б. Яворський.

Загалом, слід зазначити, що процес становлення та розвитку естетичного виховання дітей в Україні мав свої особливості, які визначалися менталітетом нашого народу, його культурними традиціями та звичаями. Безумовно, підґрунтям для розвитку естетичного виховання дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку стали положення народної педагогіки, які чітко визначали засоби естетичного виховання дітей відповідно до вікових особливостей.

Так, найбільш впливовим засобом естетичного виховання дитини, згідно з теорією народної педагогіки, вважалися ігри, поєднані зі співами, танцями тощо. Саме ця ідея стала підґрунтям для створення системи ігор з піснями, що її подав В. Верховинець у педагогічній праці "Весняночка".

В. Верховинець, працюючи з дітьми, виключного значення надавав дитячому фольклору, дитячій пісні як такому жанру народної творчості, що відповідає дитячій психології, побутує серед дітей та існує у синкретичній єдності з танцем, грою, обрядом, інструментальною музикою тощо. Особливістю дитячої народної пісні є її відповідність психолого-фізіологічному розвитку дитини: вона узгоджується з діапазоном дитячого голосу, має досить чітку ритмічну основу, що дає можливість пісні бути нерозривною частиною рухових забав та ігор.

Зазначимо, що дитячий фольклор – мистецтво загальнонародське, орієнтоване на масове сприйняття. В українського народу дитяча пісня (колискова, що її співала мати, чи виконана малечю забавлянка, лічилка, скоромовка тощо) здавна була дієвим засобом естетичного виховання маленької особистості, універсальність та легкість сприймання дитячої народної творчості впливає із самої природи цього жанру.

Крім того, дитячий фольклор характеризує синкретизм – одночасне поєднання елементів музики, поезії, хореографії, образотворчого мистецтва тощо; художня мова народної дитячої пісні має важливу ознаку: її повноцінне сприймання забезпечується різними матеріально – предметними вираженнями художнього образу (слово, танок, образотворча діяльність).

Пізнання дитячого фольклору не обмежується лише співом або слуханням, воно потребує "моделювання ситуації". Саме таке моделювання описаного в пісні дійства може бути використане в організації музично-дозвілєвої діяльності, яка пов'язує окремі елементи мистецького поля з творчим потенціалом кожної дитини, створює умови для самовираження особистості. Сферами такого художнього самовираження можуть бути різні види діяльності: гра-драматизація, гра на музичних інструментах, спів, слухання, образотворча діяльність, композиція.

Серед усього різноманітного естетико-педагогічного потенціалу українських дитячих пісень слід виокремити особливий вплив на дитину рухливої дитячої пісні-гри, що обґрунтував у передмові до збірки пісень та ігор для дітей "Весняночка" В. Верховинець. Він вважав музичну гру основною формою спілкування дитини з піснею, необхідною умовою повноцінного сприймання пісні.

Важливу роль у процесі взаємодії дитини з фольклорним твором В. Верховинець відводив педагогові, до якого висувається ряд вимог: вибрати гру, що відповідає дитячому вікові; зацікавити дітей, провести гру легко і доступно для вихованців; не придушувати дитячу радість; не бути педантом у грі, дати дітям можливість самореалізуватися та ін. При цьому найважливіше завдання – забезпечення позитивного психоемоційного контакту дитини з твором, психічний стан має стати вихідною умовою організації музично-дозвілєвої діяльності молодших школярів.

В. Верховинець дає обґрунтування ефективності впровадження рухової музичної гри у педагогічний процес на підставі таких показників: врахування фізіологічних та психічних особливостей дитини, що дозволяє їй легко та природно відчувати себе в грі; адекватність обраного виду діяльності віковому цензу дитини; позитивний емоційний стан дитини під час участі у грі.

Особлива естетотерапевтична цінність музичних ігор В. Верховинця у їх руховій природі. Надаючи великого значення співу в дитячому музичному вихованні, вчений підкреслював ритмічну

природу музичного мистецтва, яка відповідає фізіологічній потребі дитячого організму у ритмічному, узгодженому русі. Тому він наполягав на педагогічній доцільності лише ритмічно проведених ігор. Усе розмаїття дитячих ігор і хореографічних композицій, які розробив на основі українського фольклору В.Верховинець ("Ведмедик і лісові звірятка", "Іваночку, покинь схопаночку", "Сорока-ворона", "Летів горобейчик", "Зробим коло", "Гей, чорноброві", "Сонечко", "Ой чого ти, метелику", "Дітки колом стоять", "Мишка та кіт", "Засмучений зайчик", "Залізний ключ", "Ой, на льон", "Ягілочка", "Подоланочка", "А ми просо сіяли" та ін..) може використовуватися у практиці естетотерапевтичної роботи з дітьми дошкільного віку.

У системі музичного виховання В. Верховинця, яка базується на українських народних музично-педагогічних традиціях, зосереджений цінний педагогічний потенціал, доцільний для пізнання й виховання дітей, відповідний їхнім інтересам і провідний діяльності та спрямований на задоволення потреб музично-рухового розвитку дошкільників.

Театралізована пісня й вокально-хореографічна композиція, що їх започаткував В. Верховинець, є інтегрованими педагогічними засобами музично-ритмічного розвитку дітей дошкільного віку через синтез музики, хореографії та драматичного мистецтва, поєднання в них можливостей для розвитку музичності, музично-рухового виконавства і творчості дітей; для комплексного здійснення музичної діяльності, забезпечення належної її цілісності. Крім того, це реалізація естетичного потенціалу української народної дитячої пісні, що знайшло відображення у збірнику пісень та ігор для дітей "Весняночка" В. Верховинця.

Оригінальний педагогічний підхід до всебічного музичного розвитку дітей, знайдений В. Верховинцем – використання інсценованих дитячих народних пісень із залученням елементів інсценізації, театралізації та хореографії, створення театралізованих пісенно-хореографічних композицій на фольклорній основі. Жанр дитячої театралізованої пісні, що його створив В. Верховинець, органічно вийшов з народного дитячого фольклору, його синкретичної природи. Підґрунтя його склали ритмічні рухи, які відтворюють певні образи та дії, підказані музичним змістом самого твору.

Театралізована пісня й вокально-хореографічна композиція на основі дитячого фольклору у тлумаченні В. Верховинця стали самостійними жанровими формами, які зумовили новий напрямок у естетичному вихованні дітей дошкільного віку, синтезуючи музичне, хореографічне і драматичне мистецтво.

Синтетичний жанр театралізованої пісні запропонований В. Верховинцем для дитячого музичного та музично-ритмічного розвитку, забезпечує комплексний та гармонізуючий вплив українських музично-хореографічних традицій на інтереси, музичальність, музично-рухове виконавство і творчість дітей, а отже – на музичний та естетичний розвиток загалом. Розроблені педагогом ігри та вправи цілком відповідають світу почуттів і емоцій, що їх переживає дитина, створюють атмосферу психологічного комфорту та поваги до дитячої індивідуальності, підтримують "радість пізнання світу", формують почуття насолоди від навчання.

Дитячі музичні ігри та театралізовані пісні В. Верховинця – це спілкування з дитиною на рівні емоційно-духовних зв'язків, пошукові дитячої довіри, ширості, відвертості як необхідних умов процесу побудови людської особистості. Це доводить можливість та ефективність їх використання в організації музично-дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Використані джерела

1. Верховинець В.М. Весняночка. – К.: Музична Україна, 1989. – 343 с.
2. Дем'янюк Н. Ю. Засоби формування культури молоді у діяльності і спадщині В. М. Верховинця. // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. Верховинця. З бібліотеки наукових праць. – Полтава, 1999. – 310 с.
3. Деркач О. Педагогіка творчості: арт-терапія та казко терапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Навчально-методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2009. – 94 с.
4. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять. – Спб.: Речь, 2005. – 256 с.
5. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія. – Суми: Наука, 2004. – 210 с.
6. Никитин В. Н. Пластикодрама: Новые направления в арт-терапии. – М.: "Когито-центр", 2003. – 183 с.
7. Овчарук О. В. Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття (1905-1925 рр.). Автореферат дис. канд. пед. наук 13.00.02. – К., 2001. – 20 с.
8. Федій О. А. Естетотерапія. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.

Vlasova O.

V. VERKHOVINETS'S PEDAGOGICAL HERITAGE IN THE ORGANIZATION OF THE MUSICAL LEISURE IS ACTIVITY OF JUNIOR PUPILS

The pedagogical inheritance of V. Verkhovynets is analysed in the article from the point of the influence on forming and the development on the child's personality and the possibility of the application of using Ukrainian child's musical folk-lore in the organization the musical leisure's activity of junior pupils.

Key words: child's creation, child's folk-lore, musical game, aesthetically beautiful education, leisure, leisure's activity, musical leisure's activity.

Стаття надійшла до редакції 10.10.12